

УДК 373.5.016:62

**ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ
ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ
НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

Прудеус Олена

**Науковий керівник: канд. пед. наук, ст. викладач кафедри теорії і
методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки
життєдіяльності Царенко І. Л.**

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені
Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

У статті розглядаються умови впровадження в освітній процес проблемного навчання для розвитку творчих здібностей школярів. Проблемне навчання сприяє формуванню пізнавальних інтересів і творчого мислення, що забезпечує високій рівень засвоєння знань і мотивацію учнів до навчання. Визначено види і типи проблемних ситуацій які виникають на уроках трудового навчання.

***Ключові слова:** проблемне навчання, традиційне навчання, проблемна ситуація, трудове навчання.*

**Problem learning for the development of creative skills of primary school schools at lessons of
labor education**

Prudeus Elena

**Scientific adviser: candidate of pedagogical sciences, senior lecturer of the department of
theory and methodology of technological preparation, labor protection and safety of life**

Tsarenko I. L.

*The Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Kropyvnytsky, Ukraine*

In the article the conditions of implementation in the educational process of problem learning are considered for the development of creative abilities of schoolchildren. Problem learning contributes to the formation of cognitive interests and creative thinking, which provides a high level of learning knowledge and motivation of students to study. The types and types of problem situations that arise in the lessons of labor training are determined.

Key words: problem learning, traditional education, problem situation, labor training.

Постановка проблеми. В сучасних умовах перед школою та вчителями разом з вимогами забезпечити учнів глибокими й міцними

знаннями, стоїть завдання: розвинути творчі здібності кожного школяра, сформувати в нього такі вміння і навички, які допоможуть йому самостійно здобувати нові знання та оволодівати способами виконання дій для розв'язання нагальних проблем і вирішення завдань. Тому, актуальним нині є впровадження в освітній процес проблемного навчання, яке сприятиме активізації розумової діяльності школярів і підвищить їх інтерес до здобування нових знань. Таким чином, проблемне навчання сприяє виробленню мотивів і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; сприяє розвитку їхніх творчих нахилів; виховує самостійність, активність і креативність учнів; сприяє формуванню всебічно розвинутої особистості, спроможної вирішувати майбутні професійні та життєві проблеми [7].

Аналіз досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукових праць за темою дослідження показав, що розробкою концепції впровадження проблемного навчання в освітній процес закладів загальної середньої освіти займалися багато фахівців у галузі педагогіки та психології (І. Лернер, А. Матюшкін, М. Махмутов, М. Скаткін та інших). Результати досліджень науковців переконують, що проблемне навчання має суттєві переваги порівняно з пояснювально-ілюстративним.

Разом з цим, у наукових працях Т. Кудрявцевої, В. Паламарчук, В. Сидоренка, В. Ягупова та інших зазначається, що розумовий розвиток учнів відбувається в процесі розв'язання проблемних ситуацій, які відповідають конкретним освітнім завданням щодо розвитку особистості.

Метою статті є дослідження дидактичних можливостей проблемного навчання як ефективного засобу розвитку творчих здібностей учнівської молоді на уроках трудового навчання.

Виклад основного матеріалу. У сучасній школі організація освітнього процесу у вигляді проблемного навчання залежить від мети уроку, яка визначається педагогом. В основі проблемного навчання є проблема – складне теоретичне чи практичне питання, яке потребує розв'язання, вивчення або дослідження. Проблема виникає тоді, коли учень повинен вирішити

інтелектуальне завдання в процесі розв'язання реальних ситуацій. Проблеми можуть мати об'єктивний (коли ще не існує їх наукового вирішення) або суб'єктивний характер (наукове розв'язання проблеми є, однак певна група школярів не знає способів її вирішення) [2, с. 25].

Значна частина сучасних публікацій з теорії навчання пов'язана з активізацією освітнього процесу та навчальної діяльності учнів. Водночас, навчання учнів готовим прийомам розумової діяльності - це шлях досягнення звичайної активності, а не творчої. Мета активізації шляхом проблемного навчання полягає в тому, щоб учні оволоділи поняттями і навчилися не окремим розумовим операціям у випадковому порядку, а засвоїли систему розумових дій для вирішення нестандартних завдань. Відповідно, у процесі аналізу, порівняння, синтезу та узагальнення нової інформації школяр оволодіває навчальним (програмним) матеріалом і здобуває знання. Таким чином, знання розширюються, поглиблюються та усвідомлюються учнями на основі раніше набутого навчального досвіду. Зокрема, нове застосування навчального досвіду в конкретній (створеній для нього) ситуації школяр може знайти самостійно. Такий підхід до організації освітнього процесу на основі використання раніше набутого навчального досвіду відноситься до пошукового методу навчання [3].

До цілей проблемного навчання відносять не лише засвоєння результатів наукового пізнання, системи знань тощо, а і сам процес отримання цих результатів, формування пізнавальної діяльності учня і розвитку його творчого потенціалу.

В основі пояснювально-ілюстративного навчання покладено принцип передавання учням готових знань, а в основі проблемного навчання – принцип активної навчально-пошукової діяльності учня, знаходження нових способів дій, які мають практичне спрямування.

При проблемному навчанні діяльність вчителя полягає в тому, що він в конкретних випадках пояснює зміст найскладніших понять. Отже, вчителю необхідно створювати проблемні ситуації, організовувати навчально-

пізнавальну діяльність школярів. На основі аналізу повідомлених фактів учні самостійно роблять висновки і узагальнення, формулюють за допомогою вчителя поняття, закономірності тощо. Результат такої діяльності учнів – вироблення навичок розумових операцій і дій, навичок практичного застосування знань, розвитку уваги та творчих здібностей.

Фіцула М. виділяє найхарактерніші для педагогічної практики (з усіх навчальних дисциплін) типи проблемних ситуацій [4].

До *першого типу* відносяться проблемні ситуації, які виникають за умов, коли учні не знають способів вирішення поставленого завдання та не можуть дати правильної відповіді на проблемне питання або здатні пояснити нові факти.

Другий тип: проблемні ситуації виникають при необхідності використовувати учнями раніше набутий навчальний досвід у нових практичних ситуаціях.

Третій тип характерний для проблемних ситуацій, які виникають у випадку суперечності між теоретично можливим шляхом вирішення завдання і неможливістю здійснення вибраного способу дій.

Четвертий тип проблемної ситуації виникає у випадку виникнення протиріч між досягнутим результатом унаслідок практичного виконання навчального завдання і відсутністю в школярів необхідних знань для його теоретичного обґрунтування.

Особливість освітнього процесу з трудового навчання полягає в тому, що створення на уроках проблемних ситуацій є одним з важливих засобів організації проектно-технологічної діяльності учнів і розвитку їх технічно-творчих здібностей. Зокрема, школярам необхідно згадати раніше набуті знання і вироблені вміння, ліквідувати невідповідність між науковими знаннями та практичним досвідом. Відповідно, вчитель трудового навчання використовує такі проблемні ситуації, для розв'язання яких учням необхідно застосовувати набуті знання та вміння в нових конкретних умовах, або коли школярі повинні вибрати з кількох можливих способів вирішення проблеми один оптимальний.

Наприклад, проблемні ситуації можуть виникати, коли існують протиріччям між схематичним зображенням об'єкта і конструктивним оформленням технічного пристрою.

Проблемні ситуації створюються завдяки неповних відомостей в ескізі, кресленні, технологічній чи інструкційній картці (або іншій технічній документації). Цей методичний прийом дає можливість залучати до розв'язання проблеми всіх учнів класу, адже учням необхідно проаналізувати власний набутий навчальний досвід і застосувати ті знання, які дозволять успішно вирішити поставлене завдання.

Заплановані вчителем проблемні ситуації можуть бути використані у випадках, коли виникають дефекти деталей і виробів, допускаються помилки при їх проектуванні та виготовленні, не виконуються правила безпечної експлуатації та порушуються вимоги охорони праці. Розв'язувати комплекс технічних проблем учень зможе тільки шляхом застосування знань і вмінь, як нових, так і раніше набутих. Отже, проведення аналізу проблемної ситуації, використання раніше набутих знань у нових умовах надає можливість учнівській молоді успішно розв'язувати проблемні завдання з трудового навчання, що сприяє розвитку їх творчих здібностей.

Таким чином, узагальнений підхід до розв'язання проблемної ситуації має такий алгоритм:

- створення проблемної ситуації;
- збирання й аналіз інформації, необхідної для вирішення проблеми з одночасною актуалізацією життєвого досвіду;
- висування гіпотез;
- формулювання висновків [5].

У багатьох науково-педагогічних джерелах (О. Коберник, Н. Матяш, В. Сидоренко та інші) досліджуються ефективні умови, прийоми й методи, які сприяють розвитку творчого мислення учнів на уроках трудового навчання. До них відноситься проблемний виклад навчального матеріалу. При проблемному викладанні перед учнями ставляться вузлові проблеми і питання. До них

відносять ті, на які учні не можуть відповісти відразу, адже вони не володіють повною інформацією для вирішення технологічних питань.

До іншої особливості проблемного викладу навчального матеріалу відноситься те, що вчитель не просто повідомляє кінцеві висновки науки, але відтворює якоюсь мірою шлях її відкриття. Після формулювання конкретного питання, він розкриває внутрішні суперечності, які виникають при його вирішенні, розмірковує в голос, виказує припущення, обговорює їх, спростовує можливі заперечення, доводить істину за допомогою експерименту [2, с. 150].

Проведений аналіз науково-педагогічних джерел дав змогу виокремити наступні види проблемного викладу навчального матеріалу:

1. *Постановка окремих проблем, проблемних питань.* Основна мета – організація активної навчально-пізнавальної діяльності учнів при засвоєнні нових знань. Учитель ставить перед учнями такі проблемні питання, які зацікавлюють їх; при цьому він спонукає учнів до активної розумової діяльності.

2. *Демонстрація учням наукового мислення.* У процесі повідомлення учням змісту теми, вчитель демонструє самий шлях наукового мислення, примушує учнів стежити за діалектичним рухом думки до істини, намагається зробити їх начебто співучасниками наукового пошуку.

Разом з цим, важливим є питання про типи проблемних ситуацій та їх особливості на уроках трудового навчання. Це питання педагоги вирішують з урахуванням умов, в яких проводиться трудове навчання й виховання учнів. Можна виділити наступні *типи проблемних ситуацій*:

Перший тип. Проблеми, що виникають при поясненні нової технологічної операції, робочих прийомів, підбору матеріалів. При вирішенні подібних проблем виявляється недостатній рівень раніше засвоєних знань і виникає потреба в нових знаннях, уміннях і навичках.

Другий тип. Проблеми, що виникають при виконанні практичних завдань. Проблеми такого типу мають особливо важливу роль, бо сприяють творчому

застосуванню системи набутих знань при виконанні конкретного завдання, розвивають здатність творчо вирішувати трудові завдання [2].

Результати проведеного дослідження показали, що сучасна дидактика розглядає творчість як складний і своєрідний процес, якому можна навчитися. Для цього необхідно виявити його закономірності, на основі яких можна створити певні методи чи прийоми навчання.

Пошук наукової організації творчої праці дав змогу сучасній педагогічній науці розробити нові методи розв'язання проблемних завдань і ситуацій. Серед розроблених педагогами методів ефективними з питань технічної творчості є: метод мозкового штурму, метод фантазування, метод зразків, метод фокальних об'єктів, метод створення образу ідеального об'єкта.

Творчість людини у будь-якій сфері її діяльності часто буває пов'язана не лише зі створенням чогось принципово нового, а й може проявлятися на виконавчому рівні, тобто в новому переосмисленні й новому баченні вже існуючого об'єкта чи образу. Для успішного розв'язання конкретних завдань, які виникають у процесі планування і створення об'єкта, необхідно чітко усвідомлювати мету розробки того чи іншого об'єкта, мету тієї чи іншої проблеми.

Таким чином, методика впровадження проблемного навчання в освітній процес з трудового навчання повинна сприяти розвитку творчих здібностей учнів, залучення їх до наукового пошуку та технічної творчості для ознайомлення школярів з технологічними процесами сучасних виробництв.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Проведене дослідження та отримані результати дають підстави розглядати проблемне навчання як ефективний засіб розвитку творчих здібностей учнів. В його основу покладено майстерність вчителя створювати на уроках різноманітні проблемні ситуації, що сприяє виробленню в учнівській молоді вмінь та навичок формулювати проблему, визначати способи її вирішення.

Сучасні досягнення педагогічної науки дають можливість виокремити переваги проблемного навчання над традиційним пояснювально-ілюстративним навчанням, зокрема до них відносять: глибоке розуміння навчального матеріалу та його усвідомлене засвоєння учнями; мотивацію до здобування нових знань; формування комунікативних і творчих здібностей школярів; виховання самостійності та навчальної активності; набуття досвіду щодо колективного вирішення завдань.

Однак, проблемне навчання має і певні недоліки, зокрема: вимагає більших часових затрат на уроці для створення проблемних ситуацій; не завжди його можна застосовувати через складність навчального матеріалу та у зв'язку з відсутністю готовності суб'єктів освітнього процесу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективними напрямками подальших наукових пошуків є дослідження існуючих методик проблемного навчання на уроках трудового навчання та виявлення їх особливостей.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: посібник. / Н.П Волкова – К. : Вид. центр Академія, 2001. – 576 с.
3. Манойленко Н. В. Вибрані питання основ теорії технологічної освіти. Частина 1. Курс лекцій. Навч. посіб. для студентів спеціальності технологічна освіта ЗВО / Н. В. Манойленко. – Кропивницький : ЦОП «Авангард», 2018. – 156 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посібник. / М. М. Фіцула – К. : Академія, 2000. – 544 с.
5. Фурман А. В. Методика застосування проблемних ситуацій на уроці / А. В. Фурман // Проблемні ситуації в навчанні. – К., 1991. – С. 67–72.
6. Чепіль М. М. Педагогічні технології : навч. посіб. / М. М. Чепіль, Н. З.Дудник. – К. : Академвидав, 2012. – 224 с.
7. Ягупов В. В. Педагогіка: посібник. / В. В. Ягупов – К. : Либідь, 2002. – 560 с.